

“KURBAN” OLGUSUNUN TERMİNOLOJİK ÇERÇEVESİ, TANIMI VE TASNİFİ

Ahmet Keskin¹

¹⁾ Samsun Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun
Elmek: ahmetkeskinahmet@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3422-5000

Özet

Evensel bir inanış ve eylem unsuru olarak kurban, tarihin en eski dönemlerinden itibaren her toplumda ve kültürde türlü biçimlerde görülebilen bir olgudur. İnsanlığın tarihsel süreçte ve günümüzde, özellikle güçsüzlüğünün farkında olduğu, başa çıkmakta zorlandığı durumlara bağlantılı olarak sıklıkla doğaüstü güçlere başvurduğu bilinmektedir. Bu bakımdan toplumların, kültürlerin ve inanış sistemlerinin tarihsel akışlarında kurban olgusunun, doğaüstü güçlerle ilişki kurmanın en eski ve en yaygın türlerinden biri şeklinde belirdiği görülmektedir. Karmaşık ve çok yönlü yapısıyla çeşitli disiplinlerin inceleme alanına giren kurbanla ilgili ortaya konulan pek çok kuram ve yaklaşım, bütüncül bir *kurbanbilimi* disiplinini oluşturmaya başlamış olmakla birlikte kurbanla ilgili terim, tanım ve tasnif odaklı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu dikkatten hareketle hazırlanan çalışmada kurbanla ilgili hem dünya dillerinde hem de Türkçede oluşmuş terim ve kavramlar bütüncül olarak ele alınarak kurbanın kapsayıcı bir terminolojik çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada; insanlık, kültür ve inanç tarihi boyunca görünüşleri bütüncül bir şekilde dikkate alınmak suretiyle, kurban olgusuyla ilişkili oluşan başlıca terimler ve kavramlar değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca, kurban olgusunun başlıca özellikleri belirlenmiş, bu özelliklerden hareketle kurbanın kapsayıcı bir tanımı ve tasnifi de gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurban, Terim, Tanım, Tasnif.

TERMINOLOGICAL FRAMEWORK, DEFINITION AND CLASSIFICATION OF THE “SACRIFICE” PHENOMENON

Abstract

Sacrifice, as a universal element of belief and action, is a phenomenon that can be seen in various forms in every society and culture. It is known that humankind often resorts to supernatural powers as a result of various needs. In this respect, sacrifice appears as one of the oldest and most common types of establishing relationships with supernatural powers in the historical flows of societies, cultures and belief systems. Although many theories and approaches have been created regarding sacrifice, which is a subject of study in various disciplines with its complex and multifaceted structure, it is seen that there is a need for studies focused on the terms, definitions and classifications of sacrifice. Based on this attention, the study aims to create a comprehensive terminological framework regarding sacrifice by examining the terms and concepts related to sacrifice in a holistic manner both in world languages and in Turkish. In this study, the main terms and concepts related to the concept of sacrifice were evaluated by taking into account their appearance in the history of culture and belief in a holistic way. In addition, the main characteristics of the sacrifice phenomenon were determined in the study and a comprehensive definition and classification of the sacrifice was made based on these characteristics.

Keywords: Sacrifice, Term, Definition, Classification.

1. Giriş

Kurban, çeşitli disiplinlerin üzerinde araştırmalar gerçekleştirdiği çalışma alanlarından biridir. Kurbanın antropoloji, arkeoloji, ekonomi, felsefe, folklor, ikonografi, mitoloji, sağlık bilimleri, sosyoloji, sosyal psikoloji ve psikoloji, tarih ve sanat tarihi, teoloji ve zooloji başta olmak üzere pek çok disiplinle olan ilişkisi, onu disiplinlerarası bir çalışma alanı haline getirmiş ve bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda geniş bir *kurbanbilim* literatürü oluşmuştur.

Oldukça geniş bir yelpazede gerçekleştirilen kurban çalışmalarının zenginliği içinde, özellikle konunun genişliği ve çok yönlülüğü de dikkate alındığında, terim, tanım ve tasnif odaklı, bütüncül yaklaşımla gerçekleştirilecek çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle; pek çok disiplin kapsamında gerçekleştirilen kurban araştırmalarının oldukça geniş ve kısmen de dağınık bir literatürle birlikte, kurbanla ilgili bütüncül bir terim, tanım ve tasnif ihtiyacını da doğurmuş olduğu görülmektedir. Bu dikkatten hareketle hazırlanan çalışmada kurban olgusu, terminolojik çerçevede ele alınmıştır. Çalışmada kurbanla ilişkili başlıca terim ve kavramlar ele alınmış, kurbanın temel özellikleri ortaya konulmuş ve ayrıca kurbanın kapsayıcı bir tanımı ve tasnifi de gerçekleştirilmiştir.

2. Terminolojik Köken ve Kavram Alanı Bakımından “Kurban”

TDK Sözlükte; “(1) Dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen ve belli özellikleri taşıyan hayvan; (2) Bir ülkü uğrunda feda edilen veya kendini feda eden kimse” (URL-1) şeklinde tanımlanan *kurban* sözcüğü köken itibarıyla “krb”den türemiş olup *kurbyet* “yakınlaşma, yakınlık kurma” anlamını içerir. Türkçede günümüzde de bu anlamı karşılayacak biçimde kullanılan sözcüğün İbranice *korban/gorban* kökünden Aramice aracılığıyla Arapçaya oradan da Türkçeye geçtiği kabul edilmektedir. Arapçanın en eski şekillerinden biri olan Akadca *qerbu/qerëbu/qarëb* “yakın, yakın olmak, yaklaşmak, yakınlık kurmak” ya da *karëbu* “yakarmak, dilemek, dua etmek” anlamına gelen ve bugün kullandığımız kelimenin kökeni olan sözcük Babilce *qerbu*, Asurca *qurbu* şeklindedir (Akkuş Mutlu, 2014: 2; Gencer, 2015: 8).

Batı dillerinde yaygın olarak *sacrifice* ve *offering* sözcükleriyle karşılanan (Armutak, 2004: 169) kurbanın Fransızca ve İngilizcede *sacrifice*, İspanyolca ve İtalyancada *sacrificio* sözcükleriyle ifade edildiği görülmektedir (Sevinç, 2007: 12). Kurban sunularını ve

bu sunuların takdim edildiği törensel süreci tanımlamada kullanılan “sacrifice”, “sacrificare”, “sacrificium” sözcükleri, Latincedeki *sacer* “kutsal” ve *facere* “yapmak” sözcüklerinin birleşiminden türemiştir. Çeşitli nesnelere tabiatüstü olarak nitelenen varlıklara sunulmak suretiyle kutsallaştırılması (make holy) neticesinde, kutsal gücün mülkü haline getirmek amacıyla hediye olarak sunulan, takdim edilen şeylerin tamamı bu anlamda, tabiatüstü varlıklara tahsis edildiği andan itibaren “kutsal” olarak değerlendirilmiştir. Bu eylemlerde de Tanrı’ya sunulan herhangi bir objenin “sacer”, yani kutsal statüsüne yükseldiğine inanılmıştır. Başlangıçta *sacrifice* kelimesi, “yaratıcı adına yapılan bir ritüel”i ifade ederken zamanla “kurban töreninin gerçekleştiği bağlamı ve sunuyu” da kapsayıcı bir anlam genişlemesi yaşamıştır (Çetin, 2008: 21).

Kurbanı kutsallaştırarak çeşitli şekillerde öldürme, yok etme eylemini içine alan *sacrifice* fiili genelde kanlı kurban uygulamaları için kullanılmıştır (Gencer, 2015: 8). Bu yönüyle *sacrifice* sözcüğünün temel anlam olarak Sümerce ve Akadca karşılığına göre daraltılmış olduğu görülmektedir. Sözcük, her türlü değerli nesnenin yaratıcı güçler için feda edilerek onlara sunulması şeklinde bir anlam genişlemesi yaşasa da temelde ve ağırlıklı olarak bir canlının kutsallaştırılarak yaratıcı güçlere sunulmasını ve bu sununun törensel adını karşılamaktadır. Her durumda, sözcüğün kökenindeki “kutsal sunu” ve “yakınlık kurma” anlam alanları esastır ve kurbanın “kutsalla yakınlık kurma”, “vazgeçme” ve “feda etme” temelli işlevselliği her kültür ve dil bağlamında oluşan sözcük ve terimler için belirleyici konumda bulunmaktadır (Tuğrul, 2010: 15).

Kurban için farklı dillerde yaygın olarak kullanılan Latince *offere* fiilinden türetilen ve Almandada *opfer*, İngilizcede *offer* şeklinde kullanılan Fransızca *offrande*, Flemenkçede *slachtoffer*, Danca, İsveççe ve diğer İskandinav dillerinde *opfer/offer*, Lehçede *ofiara* sözcükleriyle karşılanan (Sevinç, 2007: 12) bu kökte ve ondan türeyen sözcüklerde de temel ve ortak anlam “sunmak” ve “takdim etmek”tir. *Offer*, kök ve sözcük alanı *sacrifice* ile ortaklıklar taşısa da iki sözcük/kavram arasında anlam içerikleri bakımından farklılık söz konusudur. Büyük dinî törenlerde boğazlama ya da kanını akıtma yoluyla Tanrı’ya sunulan kurbanlar *sacrifice* olarak adlandırılırken, Tanrı adına yapılan ve onun hizmetine adanan işlerin bütünü *offer* kelimesiyle ifade edilmiştir. Ritüelin farklı toplumlara hitap ediş şekli, bu toplumlar tarafından algılanışı, eyleme geçiriş biçimi, amacı, zamanı gibi etkenler kurbanın birden çok ve yapısal anlamda birbirinden farklı kavramlarla açıklanmasına yol açmıştır.

Görüldüğü gibi; İngilizcede *sacrifice* (insanın, hayvanın ya da bitkinin kurban edilmesi) ve *offered* (herhangi bir şeyin Tanrı'ya sunulması) gibi terimlerle karşılanan *kurban*, çeşitli toplumlarda, dillerde ve inanışlarda da farklı biçimlerde ifade edilmektedir. Örneğin, *kurban*, Musevilikte ve İbranicede *qadosh*, *qodashim*, *qorbān* gibi birden fazla kelimeyle tanımlanmıştır (Korucu Yağız, 2019: 73-76).

Bu örneklerin sayısını her toplum ve kültür için arttırmak mümkün olmakla birlikte *kurban* sözcüğünün anlam alanının yaygın olarak *sacrifice* ve *offer* ile bunlardan türeyen çeşitli sözcüklerle karşılandığı, bunlardaki temel anlamların ise “sunma”, “takdim etme”, “kutsallaştırma”, “feda edilen unsur aracılığıyla kutsalla bir yakınlık kurma” olduğu görülmektedir. Öldürülerek sunulanlar, yani kanlı kurbanlar için *sacrifice*, her ne şekilde olursa olsun tüm sunular içinse *offering* kelimesinin kullanılması (Gencer, 2015: 7-8; Akçay, 2021: 18-19), kurban türlerindeki ikili temel sınıflandırmayla da doğrudan ilişkilidir.

Kurbanın, Türk kültür ve inanış tarihindeki köklü görünümünden hareketle Türkçede de kurbanla ilişkili pek çok terim ve kavramın oluştuğu görülmektedir. Kurban; Yakut Türklerinde *ızk*, Altay Türklerinde *nyk*, Çuvaş Türklerinde *irih* (İnan, 1986: 98), Gagavuz Türklerinde *Allahlık*, Moğollarda *saçu*, Kazak Türklerinde *şasım*, Kazak ve Tatar Türklerinde *şasın* (Bekki, 1996: 23; Akgün, 2007: 142) olarak adlandırılmıştır. Kırgız Türklerinin hayvan kurban vermeyi *tayır*, ölü ruhuna kurban kesmeyi *Azır tayır* (İnan, 1987: 141); kimi boyların, örneğin Kırgızların ve Kazakların *kudayır*, Yakutların ve Buryatların *kereb* sözcükleriyle karşıladıkları bilinmektedir. Altay Şamanizm'ine bağlı olarak kurban ayininin kapsayıcı adı *üstüğü* “semadaki” (gökte yaşayan ruh için) şeklindedir (İnan, 1987: 414). Divanu Lüğati't-Türk'te “yağış”, “kurban” ve “ıdhuk” sözcükleri ve Orhun Yazıtlarında *ıduk* sözcüğü “kutsal, mukaddes” anlamlarında kullanılmıştır. “Kutlu, mübarek” anlamını taşıyan sözcük, Türkiye Türkçesinde *adak* şeklini almıştır ve Türklerin, “kutlu” ve “mübarek” olarak değerlendirdikleri her nesne için bu tabiri kullandıkları bilinmektedir (Eröz, 1980: 18). Eski Türk boyları arasında kurban olgusunu ifade eden bu kavram çeşitliliği, eski Türk boylarında kurbanın çok köklü ve zengin bir görünüme sahip olmasıyla yakından ilişkilidir (Erginer, 1997: 16-17).

İlk hasat, tahıllar, meyve, ekmek, fırında pişmiş yiyecekler, (libasyon olarak) bitkilerden elde edilen yağ gibi ürünlerin yanı sıra bal, süt, süttten yapılmış ve hafif mayalandırılarak elde edilmiş kımız, şarap, su ve bira gibi içecek türleri; elbiseler, mücevherler, para, kıymetli taşlar, metalden yapılmış eşyalar ve daha birçok nesnenin Eski Türk topluluklarında *saçı/ıdk* olarak kullanıldığı görülmekte, bunların her birine yönelik inanış ve

ritüellerin de kendi içinde zenginlik ve çeşitlilik arz ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, kansız kurbanların bir diğer türü olan, Tanrı için başıboş (salıverilmiş, gönderilmiş) hayvanlar olarak *ıdk/ıduklar*, bu bağlamda dikkat çekici bir örnektir. *ıduklar* kutsaldır ve asla avlanamaz, alıkonulamaz, bunlara yük taşıtılamaz. “Bağışlanmış” olan bu hayvan kutsal bir özellik kazandığı için, hiçbir şeyinden yararlanılamayacağı gibi kendisine zarar verilmesinden de kaçınılmakta, bu çerçevede hem toplum hem de sahibi tarafından özel olarak korunmakta, beslenip gözetilmektedir. Altay ve Yakut kültüründe kurban olarak kesilen atın derisinin bir sırğa geçirilerek -yani at şekline sokularak- asılması Altay dilinde *baydara*, Yakut dilinde ise *tabık* olarak adlandırılmaktadır (İnan, 1987: 404-453; Köksal, 1985: 525-526; Erginer, 1997: 117-132; Gencer, 2015: 35-39; Korucu Yağız, 2019: 159-162). Bu terminolojik çeşitlilik elbette ki Türklerdeki zengin kurban kültürünün sonucudur ve bu durum Türk dünyası genelinde, her topluluk için örneklenerek ve çeşitlendirilerek ayrıntılandırılabilir. Bu çerçevede örneğin, Gagavuzların, *ıduklara Allahlık* adını verdikleri görülmektedir. *Allahlık*; mal-mülk sahibi bir çiftçinin en güzel boğa yavrusunu kurbanlık olarak seçip onu kırlara salıvermesi şeklinde gerçekleşmektedir (Akkuş Mutlu, 2014).

Türklerde *ıduk* adı verilen ve doğaya salınan atlar ile *saçların*, kansız kurbanların başlıcalarını oluşturduğu ve bu çerçevede pek çok terim ve kavramın söz konusu olduğu görülmektedir. Sayı ve örneklerini arttırmanın mümkün olduğu tüm bu veriler, türlü toplum ve kültürlerde oldukça zengin bir terminolojik görünüme sahip olan kurbanla ilgili çeşitli sözcüklerin Türk kültür ve inanç tarihi bağlamında, Türk dilinde de son derece zengin ve çeşitli olduğuna işaret etmektedir.

3. Başlıca Özelliklerinden Hareketle “Kurban” Olgusunun Tanımlanması

Herhangi bir olguyu tanımlamak için öncelikle, söz konusu olguya ilgili temel nitelikleri belirlemek ve ardından, belirlenen bu niteliklerden hareketle, ilgili tanımlı gerçekleştirmek yararlı olacaktır. Kurbanın türlü toplum ve kültürlerde beliren başlıca nitelikleri bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, kurban hakkında birtakım hususiyetlerin ortak biçimde dikkat çektiği görülmektedir. Bu kapsamda, kurban olgusuyla ilgili en temel özellikleri şu şekilde belirlemek mümkündür:

- (1) Kurban mutlaka bir kutsamayı içerir, (2) kurbanda yaratıcı ve kutsalla iletişim kurmak esastır, (3) kurban semavi dinlerde ve kutsal kitaplarda oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınır, (4) kurban hem bir inanış hem de bir ritüeldir, (5) belirli bir inancın sonucunda ortaya çıkmakla birlikte kurbanın etrafında çok sayıda

farklı inanış biçimleri de oluşmuştur, (6) kurban en belirgin ve arkaik ritüellerin başında gelmektedir, (7) kendisi başlı başına bir ritüel olmakla birlikte kurban, türlü alt ritüellere bağlı olarak icra edilir, (8) kurban her zaman bir vazgeçiş, feda etmeyi, feragati içerir, (9) kurban her zaman bir dönüşümü ya da devamlılığı hedefler, (10) düzensizlikten düzene geçiş, istenene, bolluğa ve berekete ulaşma veya mevcut durumu muhafaza etme anlayışı mitolojik dönemlerden ve kutsal öğretilerden yerel toplumlara ve günümüzdeki görünümüne kadar kurbanın en belirgin özellikleridir.

Çeşitli görünüşleri, başlıca özellikleri, türleri ve işlevleri dikkate alınarak günümüze kadar türlü biçimlerde tanımlanmış olduğu görülen *kurban* bu tanımlarında, yaratıcı-kutsal güçlerle iletişim kurarak onlarla yakınlaşma temel amacıyla sunularak kutsallaştırılan olgular ve buna bağlı eylem ve söylemler, ibadet etme, yakarma, elde edebilmek için verme, feda etme, düzeni sağlama ve koruma, besleme-beslenme ve doyurma vb. özellikleri ön plana çıkartılmaktadır (Çetin, 2008: 25-26; Schwartz, 2012: 1-3). Günümüze kadar kurbanla ilgili yapılan tanımlara ve değerlendirmelere ek olarak *kurban* hakkında bütüncül ve özgün bir tanımlama denemesini şu şekilde gerçekleştirmek mümkündür:

Kurban; kutsalla iletişim kurma anlayışıyla ve amacıyla tarihin en eski dönemlerinden itibaren her toplum ve kültürde “kanlı” ve “kansız” olarak iki temel türde, başta bolluk ve bereket sağlama, hastalık ve kötülüklerden korunma, bir düzensizliği düzene çevirme veya mevcut düzeni koruma, kutsal güçleri memnun ve tatmin ederek sorunsuz ve güvenli bir şekilde varlığını sürdürme, teşekkür, önleme ve korunma anlayışına bağlı olarak icra edilen, semavi dinler içinde de inanış ve ibadet bağlamında etrafında türlü uygulamaların şekillendiği görülen, herhangi bir nesnenin yaratıcı güçlere sunularak kutsanması biçiminde gerçekleştirilen inanış, uygulama, ritüel ve ibadet boyutlarıyla belirginleşen çok yönlü inanmalar, eylemler ve söylemler bütünüdür.

Kurban konusunu ele alan ilgili disiplinin ya da disiplinlerin konuya yaklaşımlarındaki çeşitlilikten hareketle bu tanımın çeşitli biçimlerde genişletilmesi, daraltılması veya güncellenmesi, yine bu bağlamda bütünüyle farklı yaklaşımlarla biçimlendirilen yeni tanımlamaların gerçekleştirilmesi mümkündür. Bu tanımlar, konunun çok yönlü niteliklerinin daha iyi kavranabilmesi için yararlı olacaktır.

4. Kurban Türleri Bağlamında Kurban Olgusunun Tasnifi

Konu hakkında yapılan çalışmaların bütüncül olarak değerlendirilmesi sonucunda kurbanın; (1) istenilen şeyi elde etmek için sunulanlar, (2) elde edilen

şeye teşekkür olarak sunulanlar, (3) bir günahı ya da bir kusuru bağışlatmak için sunulanlar, (4) ilk ürün veya ilk avdan yüce varlığa bir hak olarak sunulanlar (Armutak, 2004:170) ve ayrıca; (1) bereket kurbanları, (2) kehanet kurbanları, (3) arınma kurbanları, (4) kefarete kurbanları, (5) yemin kurbanları, (6) erginlenme kurbanları ve yine; (1) ilk ürün veya ilk avdan yüce varlığa pay olarak sunulanlar, (2) tanrıların beslenme ihtiyacı duydukları inancıyla, onları doyurmak için sunulanlar, (3) tanrı veya kutsal güç tarafından bahşedilenlere teşekkür olarak sunulanlar, (4) doğüstü güçlerle barışıklığı sürdürmeye dayalı kurbanlar, (5) bir günahı bağışlatmak, af dilemek için sunulanlar, (6) günahlara kefarete- arınma için verilen sunular) (7) istenilen şeyi elde etmek için sunulanlar (dilek, sağlık, şifa bulma vb. istekler), (8) ölümler için sunulan kurbanlar, (9) kehanet- büyü gibi sebeplerle sunulan kurbanlar (karaciğer falı) vb. farklı sınıflandırma ölçütleri temelinde türlü biçimlerde tasnif edildiği görülmektedir. Kurban olgusunun ayrıca; (1) totemik kurban, (2) ilahi kurban (kansız ve kanlı) şeklinde tasnif edildiği de görülmektedir (Örnek, 1989: 87-89; Yazıcı, 2023: 12-23, 65-76).

Kurbanların çeşitli işlevlerine ve türlerine göre belirlenmiş bu tasnifler, kurban olgusunun ana hatlarını anlamak ve açıklamak, kurban türleri arasındaki başlıca farklılıkları belirginleştirmek adına yararlı görülebilir. Ancak, bir bütün olarak düşünüldüğünde, kurban türlerini karmaşık biçimde birbirlerinden ayırmanın ve bu çerçevede bağımsız sınıflandırmaların çok etkili sonuçlar doğurmayacağı belirtilebilir. Çünkü kurbanla ilgili en erken dönemlerdeki amaçlar, işlevler, özellikler, bir bütün halinde, benzer ve birbirinin devamı ya da kısmen değişip dönüşmüş biçimi olarak geçmişten günümüze taşınmıştır. Diğer bir ifadeyle kurbanın herhangi ve en eski bir işlevi ya da özelliği, anlamı, ilk örneğinde olduğu gibi günümüzde de karşımıza çıkabilmektedir. Bu durum, tüm tarihsel süreçler, bağlamlar için söz konusu olabilmektedir.

Burada elbette ki “kanlı”, “kansız”, “totemik”, “ilahi” ya da benzeri bir işlev odaklı tasnife, konuyu ana hatlarıyla ya da daha iyi anlamak için başvurulabilir. Ancak, bu yaklaşımla yapılacak tasnifler her ne kadar kurban türlerini daha iyi anlamak için yapılan, önemli tasnifler olsa da kurbanı bu şekilde amaçlarına, hedeflere vb. göre sınıflandırmak çok isabetli olmayacaktır. Çünkü bütün kurban türlerinde amaç, işlev, nitelik benzeşebilmekte, bir kurban inanışı ya da ritüeli, çoğu zaman içinde birden fazla amacı taşıyabilmekte, birden fazla hedefe yönelebilmekte ya da bu inanış ve ritüeller iç içe geçmiş biçimde, bir bütün halinde görülebilmektedir. Dolayısıyla da bunları birbirinden kesin ve keskin çizgilerle ayırmanın her zaman doğru olmayacağı hususu özellikle belirtilmelidir. Bu bakımdan, eğer bir kurban tasnifi yapmak gerekiyorsa, bunun dönemler ya da ilgili

uygarlıklar, toplumlar bağlamında, kronolojik bir şekilde yapılması daha yararlı ve isabetli olacaktır.

Birbirinin devamı niteliğindeki inanış ve ritüellerin bütüncül bir şekilde değerlendirilmesiyle, en eski dönemlerden itibaren tüm görünüşleri dikkate alındığında, en arkaik dönemlerden itibaren kurban inanışlarını, ritüellerini ve bu bakımdan da kurban türlerini;

(1) *Kurbanın antik çağlardaki ve yerel toplumlardaki görünüşleri,*

(2) *Kurbanın semavi dinlerdeki ve kutsal kitaplardaki görünüşleri,*

(3) *Kurbanın geçmişten günümüze, türlü inanış sistemlerine ve biçimlerine, gündelik yaşam içindeki çeşitli ritüellere bağlı görünüşleri* şeklinde, üç temel başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Bu tasnifin genişletilmesi, dönemlerin belirginleştirilmesi, bu ana tasnif maddelerinin altına çeşitli alt grupların ve tasnif maddelerinin eklenmesi, böylece söz konusu kurban türlerinin birbirleriyle ilişkilerinin daha geniş kapsamlı tasniflerle yeniden değerlendirilmesi mümkündür.

Bütün bunlarla birlikte her toplumun, kendi tarihi ve kültürel derinliği, etkileşim süreçleri içinde, türlü kurban türlerini biçimlendirerek bunları ilgili inanış ve ritüeller bağlamında icra ettiği de bilinmektedir. Bu bakımdan, söz konusu topluma, kültüre, inanış sistemine göre kurban türlerinin biçimlenmesinin ve çeşitlenmesinin söz konusu olacağı dikkate alınmalıdır. Kutsala bir boğa sunulabileceği gibi, eldeki en değerli bir bitki, hububat da kurban olarak sunulabilir ve bunların tümünde amaç, sunum biçimleri ve işlevler değişebilir. Ancak, kutsal gücün memnun edilmesi ve kurban aracılığıyla ulaşılmak istenen hedeflerin mümkün kılınması tüm kurbanlarda esas olarak belirir. Bu aynı zamanda, temel kurban türlerinin de ana hatlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle de en eski dönemlerden itibaren tüm görünüşleri dikkate alınarak kurban türlerini, en arkaik dönemlerden başlayarak günümüze kadar devam eden kurban inanış ve ritüellerini karşılayan şu iki temel kategori altında; (1) *kanlı kurbanlar* ve (2) *kansız kurbanlar* şeklinde sınıflandırmak da oldukça basit fakat son derece etkili bir yöntem olacaktır.

Bu ve benzeri yaklaşımlarla, kurbanla ilgili ele alınan konu, kapsam ve bağlam da dikkate alınarak daha pek çok tasnif gerçekleştirilebilir. Gerçekleştirilebilecek ve yararlanılabilecek tasniflerde, işlevsellik ve tutarlılık bakımından çelişkili bir durumun oluşmamasına dikkat edilmesi hususunu özellikle belirtmek gerekmektedir. Bunun içinse kurbanla ilgili konulara bütüncül olarak yaklaşmak, bu bağlamda ele alınan konu ve merkeze

alınan yaklaşım her ne olursa olsun, yapılacak çalışmalarda kurban olgusunun özelliklerini, türlerini, işlevlerini, kültürel ve tarihsel derinliğini bir bütün halinde gözeterek değerlendirmede bulunmak yerinde olacaktır.

5. Sonuç

Tarih boyunca her toplum ve kültür için türlü değerler taşıyan kurban; inanış, düşünce, eylem ve söylem bütünlüğünde, geçmişten günümüze varlığını sürdürerek günümüze ulaşmış bir olgudur. Kurban konusunun tarihsel derinliği, evrenselliği ve kültürel açıdan çok boyutluluğu, inanış ve diğer tüm alanlardaki işlevselliği gibi başlıca nitelikleri, onun türlü alanlardaki çok yönlü görünüşlerine, kapsayıcı özelliklerine ve işlevlerine de yol açan temel etkenler olmuştur. Toplumsal yaşamı ilgilendiren türlü alanlarda çeşitli işlevlerle beliren kurban araştırmaları bağlamında her disiplinin kendi yaklaşımıyla gerçekleştirdiği zengin kurban çalışmaları sonucunda ortaya çıkan zengin birikim, beraberinde, dağınık bir kurban terminolojisini de getirmiştir. Her toplum ve kültürde ilgili bağlama göre biçimlendiği görülen zengin kurban inanış, eylem ve söylem unsurları da yine son derece geniş bir tasnif malzemesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bilimsel çalışmaların temel unsurları olarak kabul edilen terim, tanım ve tasnif hususlarının tüm alanlar ve konularda olduğu gibi kurban olgusu ve zengin kurban literatürü için de önem taşıdığı açıktır. Bu yönüyle de kurban hakkında gerçekleştirilen çok sayıdaki çalışma ve bunlar aracılığıyla ele alınan terminolojik kapsam, gerçekleştirilen türlü sınıflandırma çalışmalarıyla birlikte halen sistematik tanım ve tasnif araştırmalarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu duruma dikkat çekmek amacıyla hazırlanan bu çalışma kapsamında paylaşılan bilgi ve bulguların, yapılan değerlendirmelerin, kurbanın teorik ve terminolojik çerçevesi ile sınıflandırılması hakkında gerçekleştirilecek daha kapsamlı ve tamamlayıcı çalışmalarla desteklenmesi yararlı olacaktır. Böylece, konu hakkında daha ayrıntılı ve sistemli bilgi sahibi olmak, bütüncül değerlendirmelerde bulunmak mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Akçay, T., 2021. *Arkeolojik veriler ışığında Antik Çağ'da kurban ritüeli*. Selenge, İstanbul.
- Akgün, E., 2007. Şamanist Türk halklarında kurban sungusu ve kendisine kurban sunulan varlıklar. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2): 139-153.

- Akkuş Mutlu, S., 2014. Eski Mezopotamya’da tanrılara sunulan kurbanlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (17): 1-17.
- Armutak, A., 2004. Eskiçağ uygarlıklarında kurban edilen hayvanlar üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 30 (2): 169-180.
- Bekki, S., 1996. Türk mitolojisinde kurban. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3: 16-28.
- Çetin, Ö., 2008. *Kurban ile ilgili inanç ve tutumlar*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman: Hayati Hökelekli, 378 sayfa, Bursa.
- Erginer, G., 1997. *Kurban. Kurbanın kökenleri ve Anadolu’da kanlı kurban ritüelleri*. Yapı Kredi, İstanbul.
- Eröz, M., 1980. Türk boylarında “kansız kurban” geleneği. *Türk Kültürü*, (211-214): 17-22.
- Gencer, T., 2015. *Arkeolojik bulgular ışığında, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında, semavi dinler öncesinde sağlık bağlamında adak olarak verilen kurban inancı*. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Hatice Nil Sarı, 147 sayfa, İstanbul.
- İnan, A., 1986. *Tarih ve bugün Şamanizm. Materyaller ve araştırmalar*. TTKY, Ankara.
- İnan, A., 1987. *Makaleler ve incelemeler*. TTKY, Ankara.
- Korucu Yağız, F., 2019. *Bizans tasvir sanatında kurban sabneleri*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman: Gülgün Köroğlu, 747 sayfa, İstanbul.
- Köksal, H., 1985. Eski Türk toplumunda kutsal değerler ve “kurban” kavramı. *Türk Halk Edebiyatı ve folklorunda yeni görüşler*. (haz. Feyzi Halıcı). Konya Kültür ve Turizm Derneği, sayfa: 519-531, Konya.
- Örnek, S. V., 1989. *100 soruda ilkelerde din, büyü, sanat, efsane*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Schwartz, G. M., 2012. Archaeology and sacrifice. *Sacred killing: the archaeology of sacrifice in the Ancient Near East* (ed. G.M. Schwartz-A. M. Porter), pp. 1-32, Eisenbrauns, Winona Lake-Indiana.
- Sevinç, F., 2007. *Hititlerde ölümlere ve yeraltı tanrılara sunulan kurbanlar*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman: Sedat Erkut, 381 sayfa, Ankara.
- Tuğrul, S., 2010. *Ebedi kutsal, ezeli kurban. Çok tanrılıktan tek tanrılığa kutsal ve kurbanlık mekanizmaları*. İletişim, İstanbul.
- Yazıcı, G., 2023. *Antik Yunan’da kurban ve kurban ritüelleri*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Fatih Mehmet Berk, 140 sayfa, Konya.

URL-1: <https://sozluk.gov.tr> (Erişim: 30.09.2023)